

QOZOQ ADABIYOTIDAGI MAQOLLAR VA HIKMATLI SO'ZLARNI O'RGANISH METODIKASI

Nurullayeva Jazira

Navoiy davlat universiteti tillar fakulteti qozoq tili va adabiyoti 3-kurs talabasi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15379542>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Qozoq adabiyotida keng qo'llaniladigan maqollar va hikmatli so'zlarning o'quvchilarga o'rgatilishi bo'yicha samarali metodik yondashuvlar tahlil qilinadi. Maqollar va hikmatli so'zlar nafaqat badiiy nutqni boyitadi, balki o'quvchilarning milliy tafakkuri, estetik didi va ma'naviy qadriyatlarini shakllantiradi. Ushbu maqolada bunday birliklarni o'rganishning samarali usullari, darslarda qo'llanilishi va amaliy mashg'ulot misollari bayon etiladi.

Kalit so'zlar. Qozoq adabiyoti, maqollar, hikmatli so'zlar, og'zaki ijod, didaktika, interfaol metodlar, tahlil, kontekstual o'rganish.

Qozoq xalqi qadimdan og'zaki ijodiy merosni avlodlardan avlodga yetkazib kelgan. Maqollar va hikmatli so'zlar xalq donishmandligi, tajribasi, hayotga bo'lgan falsafiy qarashlarining eng ixcham va mazmunli ifodasidir. Har bir maqolda bir necha avlodning tajribasi, teran kuzatuv, hayot haqiqatlari mujassam bo'lgan. Hikmatli so'zlar esa ko'pincha adiblar va mutafakkirlarning hayotiy tajriba asosida aytgan chuqur falsafiy mulohazalari bo'lib, axloqiy, tarbiyaviy, estetik jihatdan katta ahamiyatga ega.

Adabiyot darslarida bunday og'zaki ijod namunalarini o'rganish, ularni tahlil qilish, o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqiga tatbiq etish o'quv jarayonini mazmunan boyitadi. Ayniqsa, maqollar orqali o'quvchilar milliy qadriyatlar, urf-odatlar, mehnat, do'stlik, halollik, mehr-oqibat kabi tushunchalarni ichki sezgi bilan anglay boshlaydilar. Qozoq tilidagi maqol va hikmatli so'zlarni o'rganish qozoq xalqining madaniy va tarixiy an'analari haqida o'ziga xos tushuncha beradi. Bu hikmatlar oddiy iboralar emas, balki asrlar davomida avlodlardan avlodga o'tib kelayotgan hikmat va an'analarni o'zida mujassam etgan. Bu maqollarni samarali o'rganish uchun ularning ma'no va mazmunini to'liq anglashni ta'minlovchi kompleks metodologiya talab etiladi. Qozoq tilidagi maqol va hikmatli so'zlarni o'rganishning birinchi bosqichi turli manbalarni to'plashdan iborat. Bunda og'zaki ijoddan maqollar, yozma matnlar va ona tilida so'zlashuvchilar bilan suhbatlar yig'ish kiradi. Turli manbalarni to'plash orqali tadqiqotchilar ushbu maqollarning turli kontekstlarda qo'llanilishi haqida har tomonlama rivojlanishiga ega bo'lishlari mumkin. Maqollar to'plami to'plangandan so'ng, keyingi bosqichlar mavzu va mavzularga ko'ra tahlil qilish va turkumlashdan iborat. Qozoq tilidagi maqollarda ko'pincha madaniy odamlar, ijtimoiy normalar, tarixiy voqealar aks ettirilgan. Uch maqol turkumlash orqali tadqiqotchilar til umumiy mavzu va tendentsiyalarni aniqlab, qozoq xalqining madaniyati va jamiyati haqida chuqurroq tasavvurga ega bo'ladi.

Maqollar va hikmatli so'zlarning badiiy va tarbiyaviy xususiyatlari quydagilardir:

- xalq tafakkuri va madaniyatining aksidir;
- tilni obrazli ifoda vositalari bilan boyitadi;
- o'quvchilarni mulohazakorlikka, tanqidiy fikrga undaydi;
- asarlarda muallifning asosiy g'oyasini teran anglashga yordam beradi;
- milliy qadriyatlar, axloqiy mezonlar, ijtimoiy munosabatlarni ifodalaydi.

Tadqiqotchilar maqollarni turkumlash bilan bir qatorda bu matallarning lisoniy va

uslubiy xususiyatlarini ham tahlil qilishlari kerak. Qozoq tilidagi maqollar ko'pincha she'riy tili va o'ziga xos sintaksisi bilan ajralib turadi. Ushbu adabiyot xususiyatlarini o'rganish orqali tadqiqotchilar ushbu maqollarning tuzilishi va shaklini yaxshiroq tushunishlari mumkin, bu esa o'z navbatida ularning ma'no va talqini haqida tushuncha beradi. Qozoq tilidagi maqollarni o'rganishning yana bir muhim jihati bu maqollar o'ziga xos madaniy va tarixiy sharoitlarni o'rganishdir. Maqollar ko'pincha jamiyatning qadriyat va e'tiqodini aks ettiradi va bu maqollarning qo'llanilgan tarixiy sharoitlarini o'rganish orqali tekshirishlar bu hikmatlarning madaniy ahamiyatini chuqurlashtirish mumkin. Bundan tadqiqot, tadqiqotchilar qozoq tilidagi maqollarni o'zida ijtimoiy-siyosiy dinamikani ham bilib olishlari kerak. Maqollar ko'pincha ijtimoiy sharh yoki siyosiy tanqid sifatida qo'llanish usullarini va bu maqollarning turli kontekstlarida qo'llanish usullarini tahlil qilish orqali tekshirishchilar qozoq jamiyatdagi kuch dinamikasini yaxshilash mumkin. Maqollar va hikmatli so'zlarni o'rganishda quyidagi metodlardan foydalanish tavsiya etiladi:

Kontekstual metod – badiiy matndan ajratib olib, kontekst asosida tahlil qilish.

Taqqoslash metodi – o'zbek, rus, boshqa xalqlarning maqollari bilan qiyoslash.

Klaster metodi – asosiy g'oya atrofida bog'liq tushunchalarni chizmalar orqali ochish.

INSERT texnologiyasi – matnni belgilash orqali o'z fikrini bildiradi (“+”, “-”, “!” belgilar).

Rol o'ynash metodi – maqolga mos vaziyatlar yaratib, o'quvchilarni obrazga kiritish.

“Aqliy hujum” – berilgan hikmat asosida fikr-mulohazalarni faol ifoda qilish.

Qiyosiy jadval – maqol va hikmatlarni tilda, ma'naviy ahamiyatda taqqoslab tahlil qilish.

Tadqiqotchilar qozoq tilidagi maqollarning lingvistik, madaniy va tarixiy jihatlarini tahlil qilish bilan birga, bu so'zlarni qo'llashda jins va ijtimoiy o'ziga xoslik rolini ham ko'rib chiqishlari kerak. Maqollar ko'pincha jinsga bog'liq bo'lib, jamiyatdagi shaxslarga qo'yilgan ijtimoiy rollar va umidlarni aks ettiradi. Maqollarning qozoq jamiyatidagi turli guruhlar tomonidan qo'llanish usullarini ko'rib chiqish orqali tadqiqotchilar o'yindagi madaniy dinamikani yanada chuqurroq tushunishlari mumkin. Umuman olganda, qo'shimcha tilidagi maqol va hikmatli so'zlarni o'rganish ushbu maqollarning lingvistik, madaniy, tarixiy va ijtimoiy ishtirokini boshqaruvchi shaxs sifatida keng qamrovli metodikani talab qiladi. Ush maqollarni ko'p qirrali ob'ektivda tahlil qilish orqali tadqiqotchilar qozoq xalqining madaniy an'analari va qadriyatlari haqida chuqur ma'lumotga ega bo'lishlari mumkin. Bu tadqiqot orqali biz qozoq tili va madaniyatining boyligi va murakkabligi, bu maqollarning bugungi kunda jamiyatni kuzatish va ta'sir qilish usullarini yanada chuqurroq anglashimiz. Qozoq adabiyotidagi maqollar va hikmatli so'zlar o'quvchilarning nafaqat bilimini, balki ma'naviy-axloqiy dunyoqarashini boyitadi. Ularni o'rgatish darslarda zamonaviy va interfaol metodlar asosida olib borilsa, o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishi, ishtiroki ortadi. Shu sababli, har bir adabiyot o'qituvchisi ushbu vositalardan samarali foydalanishi, ularni mazmunli va ijodiy talqinda o'rgatishga harakat qilishi lozim.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abay Qunanbayev. *Kara sozder*. – Nur-Sulton, 2020.
2. Jumabayev M. *Pedagogik murasalar*. – Olmaota, 2019.
3. Berdibek Soqpaqbaev. *Qiyin bola*. – Olmaota: Janr, 2018.

4. O'rinboyeva N. *Qozoq va o'zbek maqollarining semantik o'xshashligi*. – Toshkent, 2017.
5. Nazarbayeva D. *Tarbiya – el keleshegi*. – Olmaota, 2021.
6. Tolegenov R. *Qozoq adabiyoti darslari metodikasi*. – Nur-Sulton, 2020.